

Animal welfare, etológia és tartástechnológia

Animal welfare, ethology and housing systems

Volume 4

Issue 2

Különszám

Gödöllő
2008

TEJTERMELŐ GAZDASÁGOK VIZSGÁLATA A NYUGAT-DUNÁNTÚLON

Salamon Ildikó, Kettinger Anita, Hegyi Judit

Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar,
Gazdaságtudományi Intézet
9200 Mosonmagyaróvár, Vár 2.
salamoni@mtk.nyme.hu

Összefoglalás

A 2005. évi mezőgazdasági gazdaságszerkezeti összeírás szerint a régió 3 megyéjében (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) a tejhasznú tehenet tartó gazdaságok száma 1853, mely 1767 egyéni gazdaságot és 86 gazdasági szervezetet jelent. A tehenállomány nagysága tekintetében Nyugat-Dunántúl Észak-Alföld és Dél-Alföld után az előkelő harmadik helyet foglalja el az országos rangsorban.

Felméréseinket kérdőíves, illetve személyes megkérdezés formájában végeztük eltérő méretű és tulajdonviszonyú telepek esetében. A kérdésekre kapott válaszokat a következő kategóriákba soroltuk be: személyi feltételek; természetes mutatók; technikai, technológiai jellemzők; földtulajdon, földhasználat; támogatások, beruházás, fejlesztés. Az öt oldalas kérdőív lehetőséget nyújtott a költség és jövedelem viszonyok elemzésére is. A vizsgálatot 5 év távlatában végeztük (2002-2006).

A vizsgált időszakban szinte minden telep esetében emelkedés figyelhető meg az egyedszámot illetően, sőt a termelők 41%-a további állománynövelést tervez. A válaszadók mindegyike növelni kívánja területét, vagy vásárlás (17%), bérlés (5%) vagy mindkettő (39%) formájában.

Kulcsszavak: tejtermelés, Nyugat-Dunántúl, egyéni gazdaságok, gazdasági szervezetek, ökonómiai elemzés

Analysis of the dairy farms in Western Transdanubia

Abstract

According to the Farm Structure Survey 2005 the number of holdings keeping dairy cows in the 3 counties (Győr-Moson-Sopron, Vas and Zala) is 1853 including 1767 private holdings and 86 agricultural enterprises. In point of the dairy herd the region is the third best following Northern Great Plain and Southern Great Plain.

Our survey was carried out in dairy farms with different size and ownership by questionnaires and personal interviews. The answers were classified by these categories: personal conditions; natural indicators; technical, technological parameters; ownership, usage of the land; subsidies, investment, and development. The charge and income circumstances were also examined by the questionnaire. The review covers 5 years (2002-2006).

The head of cattle was rising in almost every farm during the period under survey and 41% of the farmers are planning further increase of stock. All of the respondents are going to enlarge their land by buying (17%), leasing (5%) or both (39%).

Keywords: milk production, Western Transdanubia, private holdings, agricultural enterprises, economic analysis

Irodalmi áttekintés

Az elmúlt másfél-két évtizedben a magyar mezőgazdaság jelentős változásokon esett át, amelyek mélyen érintették a szarvasmarha ágazatot is. A rendszerváltást követően, annak következményeként átalakult a tulajdonosi és üzemi szerkezet. A korábbi nagyüzemeket tömegesen váltották fel a mikro-, kis- és középvállalkozások, egyéni gazdaságok.

A meglévő integrációs kapcsolatait elvesztő, új vállalkozói réteg jött létre, amelyet piaci tapasztalat-, kapcsolat- és még inkább a tőkehiány jellemzett (*Baranyai és Takács, 2007*).

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás további kihívások elé állította a magyar gazdákat. A piac bővülésével a versenytársak száma is megsokszorozódott, a nyílt nemzetközi versenyben pedig a máshol hatékonyabban, alacsonyabb költséggel előállított termékek akadálytalanul áramolhatnak be az országba (*Vágó, 2005*). Az import erősödése a hazai cégek belpiaci részesedését mintegy 80%-ra csökkentette, a nagyvállalatok tovább erősítették pozíciójukat, míg a kicsik tovább gyengültek (*König, 2007*).

A termelői oldalon tehát a szétaprózódás, az átlagos üzemméret csökkenése, míg a feldolgozás területén a koncentrálódás jellemezte a magyar tejgazdaságot az utóbbi években (*Horváth, 2004*).

A felvázoltakon túl további problémát jelent a tehénállomány és már a javuló hozamokkal sem kompenzálható tejtermelés visszaesése, illetve a fogyasztás elmaradása a nemzetközi szinthez képest. A 2004-től életbe lépett szigorúbb minőségi előírások, a romló jövedelmezőség a tejtermelés további csökkenését vonja maga után, így az ország nem tudja kihasználni az EU által biztosított kvótát (*Vágó, 2005*).

Az egy gazdaságra jutó átlagos szarvasmarha létszám Hollandiában, az Egyesült Királyságban 90-100, Belgiumban, Dániában 70-80 egyed (*Nábrádi et al., 2004*), amelytől a Magyarországra jellemző 28 egyedes átlaglétszám elmarad. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy hazánkban a termelt tej 80%-át a 300-nál magasabb egyedszámmal rendelkező telepek termelik, melyek a gazdaságok mindössze 3%-át képviselik, az állománynak azonban 68%-át.

Stefler (2003) szerint nehezen vitatható, hogy a tejtermelés hatékonysága terén a nagygazdaságok fölényt élveznek a kistermeléssel szemben, így nem meglepő, hogy a tejtermelő gazdaságok között világszerte koncentráció zajlik. A korábban 10-12 tehénnel bíró gazdaságok helyét lassan a 80-100 egyedes telepek veszik át.

Napjainkban a nyugat-európai országok tejtermelőinek döntő többsége tagja valamilyen termelési szerveződésnek, amely feldolgozásra és forgalomra irányul, hiszen a koncentrált kereslettel szemben, csak a koncentrált kínálat lehet versenyképes (Horváth, 2004). Az egyik legfejlettebb tejgazdasággal rendelkező Dániában a megtermelt tej több mint 90%-át szövetkezeten keresztül értékesítik.

Magyarországon az összevont területalapú támogatási rendszer (SPS) bevezetése 2009-ben valószínűsíthető, az új tagállamok a támogatás úgynevezett hibrid változatát alkalmazhatják. Az SPS kapcsán a támogatásra jogosult földterület (szántó, gye) szerepe még jobban felértékelődik, hiszen a támogatási jogosultságok az azokat aktiváló földterület hiányában értéktelenek. A nemzeti tartalék terhére folyósítható üzemsoros támogatási jogosultságok aktiválása is – a szántó- és gyepterületek hiányában – csak akkor válik lehetővé, ha az érintett üzem referencia-időszaki termelését nagyállategységben kifejezve legalább 50%-os szinten tartja, vagyis a terület nélküli szarvasmarhatartók termelési kényszerhelyzettel szembesülnek (Magyar Agrárkamara – Agrárgazdasági Kutató Intézet, 2006).

Anyag és módszer

Felméréseinket a három megyében elhelyezkedő eltérő méretű és tulajdonviszonyú (egyéni gazdaságok, gazdasági szervezetek), tejelő szarvasmarha állománnyal rendelkező telepek esetében végeztük, kérdőíves illetve személyes megkérdezés formájában. Az öt oldal terjedelmű kérdéssor lehetőséget nyújtott a naturális mutatók, emellett a költség- és jövedelemviszonyok elemzésére is. Vizsgálatainkat öt év (2002-2006) távlatában végeztük.

Eredmények

Személyi feltételek

A választ adó termelők (egyéni gazdaságok) szinte kivétel nélkül főfoglalkozásban végzik tevékenységüket és a gazdaságokban, döntő mértékben maga a gazda, illetve családtagjai dolgoznak.

A termelők 72%-a 35-65 év közötti korosztályhoz tartozik, ami kedvező aránynak tekinthető. A jövőt illetően hátrányos viszont, hogy a 35 év alattiak mindössze 1%-ot képviselnek.

Naturális mutatók

A vizsgált egyéni gazdaságoknál az átlagos szarvasmarha összlétszám 49 egyed (legalacsonyabb érték: 8 egyed; legmagasabb: 163 egyed). 2002-től 2006-ig valamennyi esetben az állomány növekedése figyelhető meg. A gazdasági szervezeteknél az átlagos összlétszám 782 egyed (legalacsonyabb érték: 357 egyed; legmagasabb: 1237 egyed). Az állomány stagnálása, illetve minimális ingadozása jellemző az elmúlt öt évben.

Az egyéni gazdaságokban a fajta-összetétel a következőképpen alakul: vegyes (döntő mértékben magyar tarka, illetve kisebb arányban holstein-fríz): 44%, kizárólag magyar tarka: 22%, kizárólag holstein-fríz: 33%. A gazdasági szervezetek kivétel nélkül holstein-fríz fajtát tartanak.

Technikai, technológiai jellemzők

A vegyes állományú egyéni gazdaságokban mind a kötött, mind a kötetlen tartástechnológia fellelhető, míg a kizárólag magyar tarkával rendelkező telepeken a kötött, a holstein-fríz fajtát tartók tekintetében a kötetlen tartás meghatározó.

A gazdasági szervezeteknél a kötetlen, csoportos mélyalmos tartástechnológia az uralkodó.

Az egyéni gazdaságok 55%-a sajttáros rendszerben végzi a fejést (mely elsősorban a kötött tartáshoz kapcsolódik), vagyis a vegyes állománnyal, illetve magyartarkával rendelkező gazdaságok döntő részében ez jellemző. Holstein-fríz esetében a fejőházas rendszer a mérvadó, hasonlóan a gazdasági szervezetéknél.

Mind az egyéni gazdaságoknál, mind a gazdasági szervezeteknél a fejést naponta kétszer végzik, a tej hűtése többségében hűtő-tároló tartályban történik. A kis állománnyal (10-12 egyed) rendelkező termelőknél még gondot jelent a hűtés, ezért tőlük a tejet naponta kétszer gyűjtik össze.

Az egyéni gazdaságok 50%-tól naponta egyszer szállítják el a tejet, a másik (fennmaradó) 50%-tól kétnaponta egyszer, a nagy szállítási távolságok, illetve a naponta kifejt tej kis mennyiségének következtében.

Az egyéni gazdálkodók 33%-a, a gazdasági szervezetek 22%-a váltott feldolgozót az elmúlt öt évben. Ennek hátterében elsősorban a magasabb tejár, kedvezőbb feltételek, az adott feldolgozó megszűnése, átalakulása, megváltozott elvárásai állnak.

Földtulajdon, földhasználat

Az egyéni gazdaságok átlagos birtokmérete 51,5 ha, és ezen belül a saját, valamint a bérelt földterület nagysága közel azonos. Mindössze a termelők 17%-a nem rendelkezik bérelt területtel. Az összes termőterületből a szántók átlagosan 76%-ot képviselnek, ebből a tömegtakarmány termő területek 82%-ot tesznek ki. A szántók 62%-át kizárólag tömegtakarmány termesztésre használják.

A gazdasági szervezetek saját földterülettel nem rendelkeznek, a bérelt területek átlagos birtokmérete 1372,3 ha. Az összes termőterületből a szántók átlagosan 92%-ot tesznek ki, ezen belül a takarmánytermő területek mindössze 26%-ot.

Támogatások, beruházás, fejlesztés

Az egységes területalapú támogatást, a tejkvóta-alapú támogatást, illetve az anyatehéntartás támogatást (magyar tarka) valamennyi gazdaság igénybe vette. Az elmúlt öt évben a következő támogatásokat igényelték még: agrár-környezetgazdálkodási támogatás, kedvezőtlen adottságú területek támogatása, az Európai Unió környezetvédelmi, állatjóléti és állathigiéniai előírásainak való megfelelés elősegítésének támogatása. A folyósított támogatások legnagyobb tétele azonban a gépvásárlásokhoz kötődött.

Az egyéni gazdaságok 88%-a, a gazdasági szervezetek mindegyike tervez beruházást, fejlesztést a jövőben, mely az egyéni gazdaságokat illetően a következőképpen alakul: gépet vásárolna 71%; földterületet szándékozik vásárolni 59%; földterületet szándékozik bérebe venni 41%; növelni kívánja a tejelő állományt 41%. A gazdasági szervezetek esetében: gépet vásárolna 100%; növelni kívánja a tejelő állományt 50%; egyéb 50% (környezetvédelmi beruházások).

Felvásárlási ár, önköltség

A 2003-as évet megelőzően viszonylagos egyensúly, kiegyenlített termelés, a költségeket elismerő árak jellemezték a tejágazatot.

A 2004 első hónapjaiban bekövetkező drasztikus tejárzuhanás azonban megszüntette a korábbi összhangot, az állam már nem tudott hozzájárulnia a tejárak nyereséget biztosító szinten tartásához, a feldolgozók pedig csak a végtermékek elérhető áraiból visszavezetett tejár megfizetésére vállalkoztak. A 2004-es évet követően valamennyi vizsgált gazdaságban a tej felvásárlási ár lassú növekedése figyelhető meg, az egyéni gazdaságoknál 2006-ban ez 62 Ft-ot, a gazdasági szervezeteknél 63 Ft-ot jelentett. A nyerstejért fizetett ár azonban feldolgozónként igen eltérő, akár 9 Ft-os különbséget is elérhet.

A megkérdezett gazdasági szervezetek esetében 2004-ig a felvásárlói árak fedezték a felmerülő költségeket, a 2006-os évre azonban a költségek nem térültek meg a tej árában. A korábban nem tapasztalt alacsony tejár (2004) hatására tovább csökkent az állatállomány, a fajlagos hozamok kismértékű javulása, a tej önköltségének mérséklődése mellett.

Az egyéni gazdaságok önköltségszámítást, költségkalkulációt egyáltalán nem végeznek.

Következtetések

A demográfiai felmérések és az általunk kapott eredmények is azt mutatják, hogy a mezőgazdaságban dolgozó lakosság előregedett és kevés az olyan fiatal, aki hajlandó folytatni ezt az életformát. A mezőgazdaság és vidékfejlesztés támogatására jutott összegek azonban, nem hozhatják meg a várt eredményt, ha a vidéki térségek elnéptelenednek. A megkérdezett termelők mindössze 1%-a tartozik a 35 év alatti korosztályba, azonban számos, jelenleg is a családi gazdaságban dolgozó fiatal – aki korábban valamelyest elhatárolta magát a tevékenység folytatásától – lát perspektívát a „Fiatal gazdálkodók induló támogatása” programban.

A termelők közötti horizontális koordináció, illetve a termelők és feldolgozók közötti vertikális integráció esetleges hiánya, alacsony foka rendkívül kedvezőtlen a versenyképesség szempontjából. A kereskedelmi láncok dominanciája, az importtermékek által támasztott fokozódó verseny szinte kikényszeríti a termelők, feldolgozók közötti szorosabb együttműködést, a termelői-feldolgozói csoportok létrejöttét (Parmalat megvásárlása – termelői tulajdonba került a feldolgozó).

A telepeken tett látogatásaink során talákoztunk szorosabb együttműködésre irányuló kezdeményezésekkel, ezek azonban, elsősorban kölcsönös segítségnyújtáson alapulnak (mely jó kiindulópont lehet), és hosszú időnek kell eltelnie, hogy valóban működőképes szerveződéssé váljanak, közös érdekeiket érvényre juttassák.

A hatékonyabb, a termelés és feldolgozás szempontjából gazdaságos méret kialakításának igénye is a termelők közötti szelekciót, az együttműködések erősödését eredményezi. Az alacsony felvásárlási árak, ezáltal a romló jövedelmezőség következtében a termelést beszüntető gazdaságok kiesése, tovább fokozza a koncentrációt.

Ebbe az irányba mutat, hogy a vizsgált időszakban szinte minden telep esetében emelkedés figyelhető meg az egyedszámot illetően, sőt a termelők 41%-a további állománynövelést tervez. A megkérdezettek közül csak a 10-12 egyeddel rendelkező termelők kívánják állományukat csökkenteni, tevékenységüket beszüntetni, annak veszteséges működése miatt.

A telepeken tett látogatások során az egyik legmeghatározóbb témát a földtulajdon és földhasználat kérdése jelentette, kiindulva a 2009-ben esedékes összevont területalapú támogatás kapcsán felmerülő változásokból. A termelők 83%-a földterületének 50%-át bérlő, mindössze 17%-uk nem rendelkezik bérelt területtel. A válaszadók mindegyike növelni kívánja területét, vagy vásárlás (17%), bérlés (5%) vagy mindkettő (39%) formájában.

A földtulajdon-, illetve használat növelés igényének okai: a növekvő állományhoz további takarmánytermő területek szükségesek, több lábon állás: a takarmánytermő területek mellett árunövény termesztés (repce), SPS bevezetése.

A termelők földvásárlási, illetve bérlési lehetőségeiről érdeklődve az alábbi válaszokat kaptuk: külföldi – Magyarországon földterülettel bíró – vásárlók tőkeerejével nem képesek felvenni a versenyt, a már jelenleg is nagy földterülettel rendelkező földtulajdonosok vásárolják fel, illetve bérlik ki a területeket, a földterületek kis mérete, egymástól való nagy távolsága, magas bérleti díj.

Irodalomjegyzék

- Baranyai Zs., Takács I.* (2007): A rendszerváltás hatása a mezőgazdasági termelés hatékonyságára Magyarországon. Előadás. AVA-3 Nemzetközi Konferencia, Debrecen.
- Horváth J.* (2004): Koncentráció és horizontális integráció a tejtermelésben. Agrártudományi Közlemények, 14. 60-66.
- König G.* (2007): Az átalakuló magyarországi tejgazdaság. *Gazdálkodás*, 51. 1. 38-46.
- KSH Mezőgazdasági Gazdaságszerkezeti Összeírás* (2005)
- Magyar Agrárkamara, Agrárgazdasági Kutató Intézet* (2006): Az összevont területalapú támogatási rendszer lehetséges változata. Tanulmány.
- Nábrádi A., Szűcs I., Grasselli N.* (2004): A tejtermelés gazdasági helyzete és kilátásai I. *Mezőhír*, 2004/4. Internet: <http://www.mezohir.hu/2004-04/34.html>
- Stefler J.* (2003): Csatlakozás és esélyek I. *Magyar Mezőgazdaság*, 57. 5. 14-15.
- Vágó Sz.* (2005): A magyarországi tejj piac várható alakulása. *Gazdálkodás*, 49. 4. 16-26.